

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN "BEŞ ŞEHİR" VE "BURSA'DA ZAMAN" ADLI ESERLERİNDE TARİHİ DEVAMLILIK BAĞLAMINDA BURSA¹

BURSA CITY IN THE CONTEXT OF HISTORICAL CONTINUITY IN AHMET HAMDİ TANPINAR'S "BEŞ ŞEHİR (FIVE CITIES)" AND "BURSA'DA ZAMAN (TIME IN BURSA)" POEMS

Tayfun BARIŞ*

Geliş Tarihi: 23.03.2024
(Received)

Kabul Tarihi: 02.05.2024
(Accepted)

ÖZ: Türk edebiyatında Cumhuriyet devri şair ve yazarlarından olan Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962) kaleme almış olduğu şiirleri, romanları, hikâyeleri, denemeleri, mektuplarıyla hem sahip olduğu zengin kültür birikimini hem de önemli bir fikrî derinliğe uzanan sanatkârane üslubunu somut bir şekilde ortaya koymuştur. Bu yönüyle Türk edebiyat ve kültür tarihinde değerli bir yer edinen Tanpınar, zamana olan bütüncül yaklaşımıyla mazi-hâl-istikbâl arasındaki akışı eserlerinde özgün bir aydın hassasiyetiyle yansıtmaya gayret etmiştir. Türk toplumunun Tanzimat'tan beri yaşadığı buhranı, kültür kaybını, maddî-menavî değerler arasındaki çatışmayı Bergson'un zaman anlayışından ilhamla yekpâre bir zaman kavramı anlayışıyla tedavi etmeye çalışan Tanpınar; bağımsız, önyargısız bununla birlikte sorumlu bir aydın karakteriyle ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada, buraya kadar zikredilen hususların yazar tarafından Bursa şehri özelinde nasıl ele alındığı, eserde yer alan "Bursa'da Zaman" adlı bölümde yer verilen mekânlar ve şahsiyetlerden yola çıkılarak açıklanmaya çalışılacaktır. Tanpınar bu yer ve şahsiyet adlarını salt bir bilgi yığını halinde değil kendisini de anlatmaya çalıştığı tarihi dönemlerin bir parçası şeklinde, adeta yaşayarak, içeriden bir karakter gibi hikâye etmektedir. Bu özellik de onun Bursa ile gönül ve duygu bağını hiç koparmadığını, muhayyilesindeki zaman algısı içerisinde Bursa şehrinin daima önemli bir yer işgal ettiğini de göstermektedir. Ayrıca bu açıklamalara ilave olarak, her şeyden önce şair kimliğiyle de ön plana çıkan Tanpınar'ın kitaptaki bölümün adıyla aynı ismi verdiği *Bursa'da Zaman* adlı şiirinde yer alan mekân ve şahsiyet eksenli tarihi devamlılık unsurlarına da temas edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Bursa, Zaman, Kültür, Tarih, Devamlılık.

ABSTRACT: Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), one of the poets and writers of the Republican era in Turkish literature, demonstrated his rich cultural background and artistic style with his poetry, novels, stories, essays, and letters, which also reflect significant intellectual depth. Tanpınar, with his comprehensive approach to time, endeavored to reflect the flow between past, present, and future with an original intellectual sensitivity in his

¹Çalışmanın değiştirilmemiş hali 14-16 Ekim 2022 tarihleri arasında "Bursa Edebiyatı/Edebiyatın Bursa'sı Bilgi Şöleni"nde sözlü olarak sunulmuştur.

*Dr. Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, tayfun.baris@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3665-5618.

OPEN ACCESS

© Copyright 2024 Barış

works, earning a valuable place in Turkish literary and cultural history. Drawing inspiration from Bergson's concept of time, Tanpınar attempted to address the turmoil, cultural loss, and conflicts between material and spiritual values that Turkish society had experienced since the Tanzimat era through a unified concept of time. He emerged as an independent, unbiased, yet responsible intellectual figure. In this study, an attempt will be made to explain how the aspects mentioned so far are addressed by the author specifically in the city of Bursa, based on the places and personalities mentioned in the section titled "Time in Bursa" in his work. Tanpınar portrays these places and characters not as a mere accumulation of information but as integral parts of the historical periods he is trying to depict, almost narrating them as if he were living them from within, like an insider character. This characteristic also demonstrates that his emotional and sentimental bond with Bursa remained unbroken, and that Bursa always held a significant place in his imaginative perception of time. Additionally, in addition to these explanations, an attempt will be made to touch upon the elements of historical continuity centered around places and characters in Tanpınar's poem titled "Time in Bursa," which shares the same name as the section in the book, and which primarily highlights his identity as a poet.

Key Words: City, Bursa, Time, Culture, History, Continuity.

EXTENDED ABSTRACT

Space, as a vital element, vividly reflects a society's social life, its distant and recent history, and the ongoing journey of civilization. Evaluating spaces from various perspectives not only reveals diverse viewpoints but also showcases a rich perceptual potential. In this context, the necessity of the time element for a deeper understanding of space is acknowledged. A glance at world history indicates that the relationship between space and time finds its broadest expression in cities. As common grounds for humanity's collective development, cities, with their material and spiritual attributes, have frequently been subjects in literary works. Within the scope of Turkish literary history, it is essential to mention the "şehrengiz," a genre dedicated to cities, especially during the classical literature period. Formed by combining the Persian words for "city" ("şehir") and "description" ("engîz"), these works in divan literature have highlighted the beauties of a city and its inhabitants, standing out as literary products that encapsulate a city's essence. Typically written in the classical mesnevi style, şehrengiz represents a national poetic form unique to Turkish literature. In the realm of modern Turkish literature, significant literary works concerning cities and urbanism have emerged. Among these, Ahmet Hamdi Tanpınar's "Five Cities," a collection of essays published in 1946 and considered a modern şehrengiz or a comprehensive city monograph, is noteworthy. This work contains essays on Erzurum, Konya, Ankara, Bursa, and Istanbul, primarily based on the author's observations rather than bookish knowledge. Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), a distinguished poet and writer of the Turkish Republic era, has notably exhibited his rich cultural heritage and artistic depth through his poems, novels, stories, essays, and letters. At this point, it is essential to note that many of Ahmet Hamdi Tanpınar's works do not stand alone but form a cohesive structure. This coherence stems from the writer's integrated approach to his works, applying this perspective across different genres. This unified understanding not only imbues his works with dense content but also allows for various interpretations with each reading. The hallmark of Tanpınar's unique style, this approach also

facilitates the analysis of his works within the context of intertextuality. Consequently, this aspect significantly enriches the potential for meaning production in his literary output. Influenced by French philosopher Henri Bergson, Tanpınar developed a holistic approach to time, endeavoring to reflect the continuum between the past, present, and future in his works with a unique intellectual/philosophical sensitivity. Aware that time is objective but the consciousness of time is subjective, Tanpınar perceived a significant rupture between Ottoman and Republican Turkey, contemplating a continuity that could link these seemingly disparate eras. He realized that without adequate consideration of this concept of continuity, the future of Turkey could not be accurately understood. In this context, it is essential to acknowledge Tanpınar's courage in calmly addressing various issues arising from this separation, particularly in his essays in "Five Cities." These essays explore the potential reconciliation of past traditions and future modernity without resorting to conflict, in a period when detaching from the "past" was seen as the only way to define the future Turkish society's lifestyle. By seeking to bridge traditional and modern aspects, Tanpınar aimed to maintain historical continuity through his works, addressing the crises, cultural losses, and conflicts between material and spiritual values experienced since the Tanzimat Reform Era, inspired by Bergson's concept of time. Tanpınar emerges as an independent, unbiased, yet responsible intellectual. "Five Cities," dedicated to his mentor Yahya Kemal Beyatlı and emphasizing in its preface that "The past is always present. To live as ourselves, we are compelled to constantly reconcile and agree with it," must be evaluated within this framework. This study will explore how Tanpınar addressed these themes in the context of Bursa, particularly through the "Time in Bursa" section, drawing from the places and personalities mentioned. The historical ambiance recreated through references to Gümüşlü, Muradiye, Yeşil, Yeşil Mosque, Çekirge, İznik, various fountains and tombs, and figures like Emir Sultan, Konuralp, Geyikli Baba, Şeyh Edebali, Nilüfer, Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad-ı Hüdavendigâr, will be elucidated. Tanpınar narrates these elements not merely as a compilation of information but as integral parts of the historical periods he aims to depict, illustrating his enduring emotional and sentimental bond with Bursa. This connection, significantly shaped by Tanpınar's aesthetic stance as a profound connoisseur of culture, further highlights the historical continuity elements focused on places and personalities in the poem "Time in Bursa," sharing its title with the book section, underscoring Tanpınar's identity as a foremost poet.

1. GİRİŞ

Mekân, bir toplumun sosyal hayatını, uzak-yakın tarihini ve süregelen medeniyet serüvenini en canlı şekilde aksettiren önemli bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Mekânların farklı yönlerden ele alınması hem değişik perspektiflerin ortaya konulmasını hem de zengin kavrayış noktalarının yansıtılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte mekân unsurunun tam manasıyla anlaşılabilmesi ve isabetli bir biçimde algılanabilmesi için zaman unsuruna ihtiyaç duyulmaktadır.¹ Çünkü mekân, -yerinde bir benzetmeyle- peteklerinin binlerce gözünde, zamanı

¹ Geniş bilgi için bk. <https://www.lacivterdergi.com/dosya/2019/04/19/mekn-zamana-ihhtiyac-duyar>

sıkıştırılmış olarak tutar (Bachelard, 2020: 39). Aslına bakılırsa bu durum, mekânın temel varlık fonksiyonunu oluşturmaktadır. İnsanoğlu, tarihi aşmak istediğinde ya da tarihin içinde kalarak gelecek takvimini tesis etmeyi düşlediğinde mekânın ontolojik şuuruna başvurmaktadır. Bu bilincin oluşmasında yani insan hafızasının canlanmasında zaman kavramı mekân ile birlikte etkisini gösterebilmektedir (Bachelard, 2020: 39). İnsanlık tarihine bakıldığında mekân ve zaman ilişkisinin en geniş anlamda şehirler vasıtasıyla yansıtıldığı ifade edilebilir. Yaratılıştan bu yana insanlığın ortak gelişme alanlarından olan şehirler, gerek sahip oldukları maziye ait nitelikler gerekse de zamana paralel bir şekilde kazandıkları modern özellikleri dolayısıyla sık sık edebî eserlere konu olmuşlardır. Bu bağlamda Türk edebiyatı tarihinde bilhassa klasik edebiyat devresinde şehre hasredilerek kaleme alınmış “şehrengiz”lerden bahsetmek gereklidir. Divan edebiyatında bir şehir ile o şehirde bulunan güzellikler ve güzellikler hakkında yazılan manzum eser olarak tanımlanan şehrengizler (şehir-engiz), daha çok klasik mesnevi tarzına uygun olarak kaleme alınan ve yalnızca Türk edebiyatında görülen millî bir nazım türü olarak öne çıkmaktadır (Pala, 2007: 425). 16. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında görülmeye başlanan bu tür, Osmanlı-Türk şehirlerini tanımak için önemli bilgiler ihtiva eden kıymetli eserlerin ortaya konulmasını sağlamıştır (Uçak, 2019: 320). Bu bağlamda kaleme alınan şehrengizleri üçe ayırarak tasnif etmek mümkündür: Bunların ilki tek bir güzeli anlatan ve şehir tasvirlerine yer veren şehrengizler; ikincisi, bir yerin güzelliklerini, sanat erbabını ve mesleklerini ele alan şehrengizler; sonuncusu ise bir şehrin gezip görülecek güzelliklerini, tarihî mekânlarını yansıtan şehrengizlerdir (Güngör, 2023: 40). Bu çerçevede modern Türk edebiyatı sahasında da şehir ve şehirciliğe dair kıymetli eserlerin ortaya konulduğu görülmektedir. Hiç kuşkusuz ki bunlar arasında en dikkat çekici olanlarından biri de Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından deneme türünde yazılan ve 1946 yılında yayımlanan *Beş Şehir* adlı eserdir (Necatigil, 2007: 405).

Modern bir şehrengiz, eksiksiz bir şehir monografisi (Uçak, 2019: 321-322) olarak değerlendirilebilecek olan bu eserde Tanpınar; Erzurum, Konya, Ankara, Bursa ve İstanbul şehirleriyle ilgili olarak yazmış olduğu uzun denemelerine yer vermektedir. Bu denemelerin en önemli özelliği ise kitabı bilgiye değil, yazarının gözlemlerine dayanmasıdır. Hayatının büyük bir bölümünü İstanbul’da geçirmiş olan Tanpınar, anlattığı şehirlerin her birinde en az iki yıl veya daha uzun bir zaman kalmış, bu şehirlerle bir ilim alanının araştırmacısı gözüyle değil, âdeta bir hemşehri sıfatıyla haşır neşir olabilmıştır. Tanpınar, kalış süresinin bir istisnası olarak Bursa’ya da kısa veya uzun sürelerle birçok defa gitmiş olduğunu yazı ve günlüklerinde zikretmektedir (Okay, 2010: 299). Ahmet Hamdi Tanpınar, yerelden evrensele açılabilen bir kültür adamı olması hasebiyle bu şehirlerle ilgili tarihî bağlamda pek çok epik-destani unsuru; orjinal bir estetik olması bakımından da söz

konusu şehirlerin sanat-duygu ve zevk dünyalarını bu denemelerinde bütün teferruatıyla başarılı bir şekilde yansıtmıştır. Bununla birlikte Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı denemesinde Bursa'ya farklı bir hassasiyet gösterdiğini ifade etmeliyiz. Bu durum daha eserin "İçindekiler" kısmında Bursa'nın diğer şehirlere göre farklı bir şekilde başlıklandırılmasıyla somutlaşmaktadır. Bu noktada yazarın Bursa için *Beş Şehir* adlı eserindeki başlıkla aynı adı taşıyan "Bursa'da Zaman" adlı bir şiir kaleme aldığını da hatırlatmak gereklidir. Zira yaşanan ânda geçmişi de toplayan "Bursa'da Zaman" şiiri ile *Beş Şehir*'de Bursa'ya ayrılan kısımların birbirine ne kadar benzediği de açık bir şekilde görülmektedir (Uğurcan, 2012: 198).

Kuruluşundan bugüne kadar iki bin iki yüz yıldan fazla bir zamanda çok değişik kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan (Çanaklı, 2015: 13), hâlâ bu kültürlerin maddi-manevi miraslarını en estetik bir süs eşyası gibi üzerinde taşıyan, klasik edebiyatta sahip olduğu eşsiz güzellere ile güzellikler için pek çok şehrengiz kaleme alınan² Bursa'ya, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın farklı bir bakış açısıyla yaklaşmasını da yadsımamak gereklidir. Tanpınar, "Bursa'nın Daveti" adlı denemesinde "Niçin Bursa'yı bu kadar seviyoruz?" şeklinde kendisine sorduğu soruyu, Bursa'yı hayatı kuran ve fetheden bir hareketin temsilcisi ve büyük rüyayı aksettiren çerçevelerden biri olarak gördüğünü söyleyerek cevaplamaktadır. Çünkü ruhuyla hareket eden bir millet kendi hakikatlerinin bir ifadesi olarak onu vücuda getirmiş bulunmaktadır (Tanpınar, 2006: 216). Bursa'nın bizi, bize en saf şeklimizle gösteren bir şehir olduğunu vurgulayan (Tanpınar, 2006: 216) Tanpınar, "Bursa Yangını" adlı denemesinde de Bursa'ya olan sevgisinin sanatı ve hayatına olan etkisini çok net bir şekilde şöyle ortaya koymaktadır: "*Ben ki Bursa'yı o kadar severim, sanatımın ve iç hayatımın bütün bir tarafını bu şehre borçluyum.*" (Tanpınar, 2006: 221)

Bütün bu hususlar, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın gerek *Beş Şehir* adlı eserin "Bursa'da Zaman" adlı bölümünde gerekse de aynı adı taşıyan şiirinde Bursa'yı merkeze alarak; bu şehirdeki tarih, mimari sanat, ticaret ve insan yapısından hareket etmek suretiyle mazinin önemli değerleriyle geleceğe uzanan bir devamlılığı (Okay, 2010: 298) yansıtmaya çalıştığını göstermektedir ki, bu onun zamanı algılayış felsefesiyle de birebir uyum göstermektedir.

2. AHMET HAMDİ TANPINAR'IN ZAMAN ALGISI VE TARİHTE DEVAMLILIK

Zaman, Tanpınar okumalarının kilit kavramlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Onun zamana yüklediği anlam ve zamanı kullanım biçimi, hangi tür eseri ele alınırsa alınsın, son derece dikkat çekici meselelere gönderme yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Eski-yeni çatışması, tarihte devamlılığın

² Geniş bilgi için bk. Özlem Güngör, "Bursa'nın Tanıkları: Bursa Şehrengizleri", *Bursa Günlüğü*, 20, 40-45.

sağlanması, kimlik krizi, doğu-batı ikilemi, kültür salınımları, ideolojik savrulmalar ile gelenek-modern çelişkileri Tanpınar'ın tartıştığı ve tartıştırdığı problemler olarak göze çarpmaktadır. Çok yönlü sanatkâr ve gerçek anlamda bir düşünce adamı olan Tanpınar'ın içinde yetiştiği toplumu ilgilendiren son derece kritik sorunları ele alabilmesini sağlayan “zaman” kavramına bu kadar eğilmesinin temelinde ise Fransız filozofu Henri Bergson ile kurmuş olduğu yakın temas vardır. Ahmet Hamdi Tanpınar Bergson'un zaman tezleriyle ilk olarak üniversite yıllarında katıldığı Dergâh çevresinde karşılaşır. Ünlü filozofun o dönem, Dergâh dergisinde yer alan Yahya Kemal Beyatlı, Mustafa Şekip Tunç, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi önemli isimler üzerindeki etkisi Tanpınar'a da fazlasıyla yansımıştır. Sonrasında Bergson okumalarını iyice derinleştiren Tanpınar, -denilebilir ki- bu okumalarla fikrî ve edebî hayatını büyük ölçüde şekillendirmiştir. Yazar bu durumu “Antalyalı Genç Kıza Mektup” adlı yazısında “*Şiir ve sanat anlayışında Bergson'un zaman telakkisinin mühim bir yeri vardır. Pek az okumakla beraber, o da borçlu olduğum insanlardandır.*” (Kaplan, 2006: 229-230) diyerek ifade etmektedir. Tanpınar'ın da büyük ölçüde yararlandığı Bergsoncu düşüncenin temeli “süre felsefesi”ne dayanmaktadır. Zira Bergson bütün bir felsefe çalışmasının merkezine varlığın özü olarak keşfettiği gerçek zamanı, yani “süre” (duree)'yi yerleştirmiştir (Eskin, 2012: 55). Bu anlayışa göre asıl zaman olan ve kendisine uzay düşüncesinin karışmadığı saf süre; öznenin şimdiki durumları ile geçmiş durumları arasında hiçbir ayırtırmaya/süreksizliğe gitmeden ve herhangi bir belirli kaygı hissetmeden kendini koşulsuz olarak yaşamaya bıraktığı anlarda bilinç durumlarının aldığı sürekli bir akış hâlidir. Ve gerçek zaman algısına ulaşabilmek için, öznenin/kişinin kendisini saf yaşama hâlinin kesintisiz akışına bırakması gerekmektedir (Eskin, 2012: 57). Aslında Bergson, gerçek sürenin insanların içsel hayatı olduğunu, bilincin ve hayatın özünü teşkil ettiğini ve düşünülemez ancak yaşanabileceğini ifade etmektedir. Buna göre öznel zaman, kişinin kültürüne ve yaşadıklarına dayanarak hissettiği süredir. Ve oluş hali devam eden olgusalığın matematik verilerle ölçülmesi mümkün değildir. Bu durum hem sürekli bir değişmeyi beraberinde getirir hem de yaşam ve bilinci öne çıkarır (Yılmaz, 2011: 65). Bu zaman algısının Tanpınar'ın eserlerinde kimi zaman alegorik ve metaforik kimi zaman da gayet açık bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bergson'un zaman telakkisini “değişerek devam etmek ve devam ederek değişmek” şeklinde özetleyen Tanpınar, tıpkı Bergson'un zaman anlayışının etkisindeki Marcel Proust gibi, şimdiki zamanı da içine alan derin bir zaman arayışındadır (Demir, 2019: 12). Bu çerçevede Tanpınar'ın bir yandan geçmişine sahip çıkmaya çalışan, öbür yandan da kendisini aşım yenilemek isteyen bir bilince sahip ve aslında tarih içinde süreklilik olarak yaşamak isteyen bir özne olduğunu belirtmek de yanlış olmayacaktır (Demiralp, 2014: 9). Tanpınar bu öznelik durumunu ve zamana olan yaklaşımını en

çarpıcı bir şekilde “Ne İçindeyim Zamanın” adlı şiirindeki şu dizelerle ortaya koymaktadır:

*“Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpâre, geniş bir anın
Parçalanmaz akışında.”* (Tanpınar, 1998: 19)

Tanpınar, bu şiiri âdeta Bergson’da sürenin ne anlama geldiğini anlatmak için yazmış gibidir (Dellaloğlu, 2013: 81). Hiç kuşku yok ki o “şimdi”de ikamet ediyordu ama aynı zamanda hem geçmişe hem de geleceğe doğru yol alabilen nadir şahsiyetlerdendi. Belki de Tanpınar geçmişle ilgili cümleler sarf ederken aslında geleceğe dair öngörülerini ortaya koymaktaydı (Dellaloğlu, 2013: 95). Tanpınar’ın “İnsan ve Cemiyet” adlı denemesindeki şu ifadeleri zaman algısıyla ilişkili olarak toplumun tarihteki devamlılığını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Cemiyet fikri işe karışınca kader trajedisiz azalır. Çünkü cemiyet için fertte olduğu gibi ölüm yoktur. Orada süreklilik vardır. Zincir ebedilik boyunca uzanıp gider. Parça parça olsa bile bir sonraki, kendinden önce geleni tamamlar. Cemiyet hayatı, topluluk için olduğu gibi, fert için de ölüm düşüncesini yener. Çünkü kurduğu değerler zincirinde ölümün de bir yeri vardır. Fert için bir bitiş, bir son olan ölüm, çok defa cemiyette bir başlangıçtır.” (Tanpınar, 2006: 81)

Tanpınar, eserlerinde zaman zaman trajik bir durum arz eden ve belki de kendisini “sükût suikastı” düşüncesine götüren bu duruşu “mazi ile hesabını gören bir Türkiye’nin peşindeyim. İşte memleket içindeki vaziyetim” diyerek somutlaştırmaktadır (Uçman-İnci, 2008: XII-XIII). Aslında o, bir nevi görev olarak içselleştirdiği bu vaziyetin gereği olarak olsa gerek, Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye’si arasındaki büyük kopuşta, tam olarak tanımlayamadığı, önemli ölçüde sezindiği, sürprizlerle dolu gelecek içinde oluşacak bir sürekliliği hayal etmektedir. Zira Tanpınar, bu süreklilik üzerinde düşünmeden Cumhuriyet Türkiye’sinin de tam manasıyla anlaşılamayacağına farkındadır (Aydın, 2020: 18). “Geçmişini değiştiremeyeceğimize göre geçmiş ile ilişkimizi değiştirmemiz gerekir.” (Demiralp, 2014: 29) diyen Tanpınar, modernleşme sürecinde Cumhuriyet felsefesinin geçmişe daha güçlü bir şekilde eklenmesi gerektiğine inanmaktadır. İşte bu tutum zaman kavramıyla birebir yakın ilişki hâlinde olan tarihin, devamlılığının sağlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar gerek *Beş Şehir*’de Bursa’yla ilgili kaleme aldığı kısımda gerekse de “Bursa’da Zaman” adlı şiirinde matematik yani çizgisel zamanla hiçbir alakası olmayan, bildik saatlerin sayamayacağı bir içsel zaman deneyimini (Eskin, 2012: 70) son derece estetik bir biçimde yansıtmaktadır. O, bilinçli olarak gördüğü rüyalarla “yekpâre bir zaman” içerisinde Bursa’nın atmosferini yaşayarak ve yaşatarak, bu kadim şehir bağlamında tarihte devamlılığı sağlamayı başarmış durumdadır. Bu noktada “Tanpınar’ın bir kelimesini bile feda etmemek lazımdır.” (Tunç, 2000: 125) tespitini yapan Birol Emil’in veciz sözünü

hatırlayarak, Tanpınar'ın Bursa için söylediği ve yazdığı her sözcüğün üzerinde durulması gerektiğini vurgulamamız yerinde olacaktır.

3. “BURSA'DA ZAMAN”DA TARİHÎ DEVAMLILIK UNSURLARI

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1941 yılının sonlarına doğru *Ülkü* dergisinde “Bursa’da Zaman ve Hülya Saatleri” adlı uzun bir yazı yayımlar. Bu uzun yazı şairin aynı yılın başlarında “Bursa’da Hülya Saatleri” adıyla çıkan, daha sonra geliştirilerek “Bursa’da Zaman” olarak bilinen şiiriyle tema ve yapı bakımından bir iç içe geçiş karakteri göstermektedir. Deneme tarzında yazılmış bu yazı *Beş Şehir* adlı kitabın da ilk nüvesini teşkil etmektedir (Okay, 2010: 298).

Tanpınar, Tanzimat ile birlikte başlayan ve Cumhuriyet sonrası döneme kadar uzanan süreci: “*Cesaret edebilseydim, Tanzimat’tan beri bir nevi Oedipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim.*” (Tanpınar, 2006: 38) şeklinde ifade etmektedir. Yazar bu tespiti *Beş Şehir* için yazmış olduğu ön söz kısmında daha da genişleterek şöyle izah eder:

“Sade millet ve cemiyetlerin değil, şahsiyetin de asıl mana ve hüviyetini, çekirdeğini tarihîlik denen şeyin yaptığı düşünülürse, bu iç didişme hiç de yadırganmaz. Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her ân hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz.

“Beş Şehir” işte bu hesaplaşma ihtiyacının doğurduğu bir konuşmadır. Bu çetin konuşmayı, aslı olan meselelere, daha açıkçası, biz neydik, neyiz ve nereye gidiyoruz? Suallerine indirmek ve öyle cevaplandırmak faydalı olurdu.” (Tanpınar, 2001: IV)

İşte Tanpınar, “nevi şahsına münhasır” olan bu değerlendirmelerden hareket ederek hem “Bursa’da Zaman” adlı denemesinde hem de aynı adı taşıyan şiirinde Bursa’yı merkeze almak suretiyle bizi tarihimize barıştıran, yüzleştiren, bizde geçmişimizi canlandıran, mazi-hâl ve istikbâli aynı düzlemde görmemizi sağlayan önemli şahsiyet ile mekân unsurları üzerinde durmaktadır.

3.1. Mekân Unsuru

Şehirlerin medeniyetlerin aynası olduğunun (Kaplan, 1998: 151) bilincinde olan Tanpınar; Evliya Çelebi’ye atıfta bulunarak “ruhaniyetli bir şehir”, Sadrazam Keçeci Fuad Paşa’ya gönderme yaparak “Osmanlı tarihinin dibacesi” şeklinde tavsif ettiği (Tanpınar, 2001: 107) Bursa’nın, Malazgirt’le İstanbul’un fethi arasındaki zaman içinde Türk iç dünyasının üç büyük merkezinden biri olduğunu vurgulamaktadır (Tanpınar, 2006: 217). Bu noktada Tanpınar’ın zaman terkibini kurarken Bursa’da üzerinde durduğu ana mekânlardan biri Gümüşlü’dür. *Beş Şehir*’deki denemesi ile şiirde yer alan ortak mekânlardan olan Gümüşlü, onu fetih ve zafer günlerine götürür. “Bursa’da Zaman” şiirinde “*bir fecrin zafer aynası*” (Tanpınar, 1998: 50), denemede ise “*fecre tutulmuş sihirli bir ayna*” (Tanpınar, 2001: 116) olarak zikredilen Gümüşlü Osman Gazi’nin, vasiyeti üzerine Bursa’nın fethinden sonra oğlu Orhan Bey tarafından defnedildiği yerdir. Esasen “Gümüşlü Kümbet” denilen binada bulunan manastır kompleksinden bir kısmının Orhan

Medresesi, bir kısmının fetih camisi sıfatıyla Orhan Camii'ne dönüştürüldüğü, yuvarlak planlı şapelin içine de Osman Bey'in defnedildiği bilinmektedir (Yavaş, 2019: 402). Yazarın Gümüşlü için "ayna" imgesini kullanması da elbette tesadüfi değildir. Çünkü bu mekân devletin kurucusu Osman Gazi'yi, Bursa'nın fatihi Orhan Bey'i, Bursa'nın kurucu şehir niteliğini, hâsılı Osmanlı devletinin temellerinin atıldığı dönemi âdeta bir ayna gibi günümüze aksettirmektedir. Bununla birlikte Tanpınar, Bursa'da 19. yüzyılın sonlarında yaşanan depremden zarar gören Gümüşlü'nün yenilenme çalışmalarını "*gülünç resmî üslup*" (Tanpınar, 2001: 116) ve "*üslupsuzluk*" (Tanpınar, 2006: 223) ifadelerini kullanmak suretiyle şiddetli biçimde eleştirmektedir. Bu durum, sonradan yapılan onarımla çalışmalarının, Tanpınar'ın tarihte devamlılık algısıyla, estetik incelik anlayışıyla ve sanata olan derinlikli bakış açısıyla uyuşmadığını göstermektedir. "Bursa'da Zaman" şiirinin son kısmında yer alan mekân unsurlarından olan ve denemede de temas edilen Yeşil Türbe, Tanpınar'ın sevgilisiyle birlikte sonsuzluk uykusuna dalmayı hayal ettiği yerdir. Burada ölüm bile mucizevi bir hâl almakta ve ebedî âlemde tebessüm eden büyük ecdadın fetih rüyaları canlanmaktadır (Tanpınar, 1998: 51). Şiirde "Yeşil Türbe" ile başlayan ikinci kısım, şiirin başlangıç bölümünün aksine daha dar ve kapalı bir mekân algısını ortaya koymaktadır. Bu tezatlı akış, türbe ile ölümün âdeta ebedî bir kavuşma zamanı haline geldiğini ve şairin ölümü, "anne karnına dönme" "archatype"yle değerlendirdiğini düşündürmektedir (Kaplan, 2009: 81). *Beş Şehir*'de, Osmanlı devletinin ikinci kurucusu Çelebi Mehmet'in "*çoluk çocuğuyla*" birlikte yattığı vurgulanan (Tanpınar, 2001: 123) Yeşil Türbe'nin; maddeden maneviyata, dış âlemde iç âleme, mücadeleden sükûnete, ândan ebediyete, dünyevilikten uhrevîliğe usta mimarların hünerli elleriyle yarattığı sanatla yol aldığı ifade edilmektedir.

Tanpınar *Beş Şehir*'de Yeşil Türbe'nin hemen ardından Yeşil Cami'ye de değinir. Muhayyilesindeki olumsuz ölüm algısını değiştiren (Tanpınar, 2001: 110) Yeşil Cami için yazar, Türk kültürüne mesafeli olan Andre Gide'nin söylemiş olduğu "zekânın kemal halinde sıhhati" nitelemesini hatırlatır (Tanpınar, 2001: 124) ve bu caminin mimarimizin en mükemmel eseri olmasa da Bayezid ve Süleymaniye'nin varacağı ihtişamlı tekniğe gidilen yolda önemli bir mihenk taşı olduğunu ifade eder (Tanpınar, 2001: 125). Tanpınar'ın Yeşil Cami ile ilgili bu değerlendirmesi, onun sanat ve mimarî sahalarında da tarihi devamlılığa ne kadar kıymet verdiğini göstermesi bakımından değerli gözükmektedir. Çünkü mazi ve hâl ancak bu tarz eserlerle istikbale bağlanabilmektedir. Tanpınar'ın hem şiirinde hem de denemede yer verdiği mekânlardan birisi de Sultan II. Murat'ın 15. yüzyılda yaptırdığı, aralarında Muradiye Camii gibi pek çok mimarî bileşeni bünyesinde barındıran Muradiye Külliyesi'dir.³ Bulunduğu semte de adını veren bu külliye için

³ Geniş bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muradiye-kulliyesi--bursa>.

şiiirinde “Sabrın acı meyvâsı” (Tanpınar, 1998: 50) dizesini uygun gören şairin; *Beş Şehir*’de ise Bursa’nın, Edirne ve İstanbul’dan sonra arka planda kalmasının burukluğunu Muradiye ile somutlaştırdığını tespit etmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada Bursa’yı ihtiyarlayan eski masal sultanlarına benzeten (Tanpınar, 2001: 116) Tanpınar’ın, Muradiye’yi, mimarî özelliklerinin yanı sıra muayyen bir zaman içinde yaşamış, tarihte önemli bir yer edinmiş şahsiyetlerin anıldığı bir mekân şeklinde gördüğü anlaşılmaktadır.⁴ Tarihimizde yaşam hikâyeleriyle trajik ve unutulmaz figürler olarak ön plana çıkan Cem Sultan ile Şehzade Mustafa türbelerinin burada yer aldığı hatırlanırsa, Tanpınar’ın şiirindeki dizesiyle kardeş-evlât katli meselesini ne kadar sanatkârane bir dokunuşla ele aldığı daha iyi anlaşılacaktır (Çanaklı, 2015: 24). Bu durum şairin, bireysel trajik var oluşun yanına hem toplumsal hem de kültürel bir trajik oluşu koyduğu (Balcı, 2008: 135) ve böylece geçmişimizdeki acıklı hadiseleri de tarihte bir devamlılık unsuru olarak kullandığı görülmektedir.

Beş Şehir’de Bursa’yla ilgili denemede yer alan tarihî yerlerden birisi de Nilüfer Hatun İmareti’dir. I. Murat’ın 14. yüzyılın sonlarında annesi Nilüfer Hatun için İznik’te yaptırdığı⁵ bu yapıyı Tanpınar, renklendirme ve usul yönünden Selçuklu mimarî düzeninden Osmanlı mimarî sanatına geçişin önemli merhalelerinden birisi olarak zikretmektedir (Tanpınar, 2001: 114). Tanpınar, “Bursa’da Zaman” şiirinde “Ömrünün timsali beyaz Nilüfer” dizesinde (Tanpınar, 1998: 50) de yer verdiği Nilüfer adının, bilhassa Orhan Gazi’nin karısına duyduğu büyük aşk bağlamında Bursa ve İznik’in tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır (Tanpınar, 2001: 114). Bu noktada yazarın tarih-aşk-sanat unsurlarından hareketle Nilüfer Hatun merkezli bir terkîp yaratmaya çalıştığı ve Bursa’nın biraz da bu tip sentezlerle Türk-İslâm tarihinde silinmez izler bıraktığını anlatmaya çalıştığı görülmektedir.

Beş Şehir’de yazarın Nilüfer Hatun İmareti’nden hemen sonra üzerinde durduğu başka bir mekân ise Çekirge semtinde bulunan Murad-ı Hüdâvendigâr Camii’dir. Medrese, zâviye ve türbesiyle birlikte Hüdâvendigâr Külliyesi olarak da bilinen bu mimarî topluluğun I. Murat tarafından 14. yüzyılın sonlarında (1367-1385) yapıldığı kabul edilmektedir.⁶ Tanpınar, yapı özellikleri bakımından “*yeni mimarinin ilk ritm araştırmaları*”nın (Tanpınar, 2001: 114) yapıldığını söylediği bu cami aracılığıyla kendi hatıralarına doğru yol almaya başlar. Burada ilham verici musiki ve adeta bir gül gibi parlayan gülümsemelerle (Tanpınar, 2001: 132) aradaki zaman perdesi kalkmıştır. Artık yazarın ikinci zaman olarak da adlandırdığı, aktüel zamanın dışında konumlanan mazi kendisini hissettirmektedir. Bu geçmiş zaman

⁴ Geniş bilgi için bk. http://www.bursadakultur.org/bursa_yazilari_10.htm.

⁵ Geniş bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nilufer-hatun-imareti>.

⁶ Geniş bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavendigâr-kulliyesi>.

yolculuğunda Tanpınar caminin taşlarına sinmiş ruhların sayesinde aydınlık, sükûnetli ve rahat bir ölümü hatırlamaktadır (Tanpınar, 2001: 133). Bu noktada yazarın Hüdâvendigâr Camii'nin dış yapısından hareketle sosyal-tarih zamandan ferdî hayat hikâyesine geçiş yaptığı ve duygu dünyasında inşa ettiği unsurlarla mensup olduğu kültürün estetiğini oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Aslında Tanpınar, dış âlemde gördüğü bütün tarihî yapılar karşısında bu iç yolculuğu yaşamakta ve sonrasında da bir nevi transandans yani aşma (Uğurlu, 1999: 117) hamlesiyle muhayyilesinde biriktirmiş olduğu hayâl dünyasına ait unsurları eserlerinde aksettirmektedir. Bu süreç ise onun mazi-hâl-istikbâl katmanları arasındaki devam fikrini kolaylıkla oluşturabilmesini sağlamaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Bursa'daki gezintileri sırasında gözlemlediği ve *Beş Şehir*'in ilgili kısmında yer verdiği mekânlardan birisi de Emir Sultan Türbesi'dir. Aslında 15. yüzyılın başlarından itibaren inşasına başlanan ve zamanla eklektik bir inşa usulü ile külliye yapısına bürünmüş olan bu uhrevî nitelikli mekân 18. yüzyılın sonlarında meydana gelen depremle büyük ölçüde yıkılmıştır. 19. yüzyılın başlarında Sultan III. Selim tarafından yenilenen bu kompleks yapıdan günümüze cami, türbe, hamam ve çeşmeler ulaşmıştır.⁷ Bu türbenin cazibeli tarihi hikâyesini Evliya Çelebi'yi hatırlatarak anlatan Tanpınar, Emir Sultan'ın yaşam öyküsünden kesitler de vererek bu türbeyi ve çevresinde oluşan tarihî atmosferi çok canlı bir şekilde ortaya koyar. Ancak yazar, peyzaj bakımından beğendiği türbenin yeniledikten sonraki halini soğuk, bakımsız, eski ruhaniyetini yitirmiş ve cansız olarak nitelendirir (Tanpınar, 2001: 126-129). Bu noktada Tanpınar, yenilenen Emir Sultan Türbesi ile Yeşil Türbe'yi mukayese eder ve bu iki mimarî yapı arasında kaybedilen "yaratma" gücünü şöyle açıklar:

"Cedlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve imanları vardı. Taş, ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası kesiliyordu. Duvar, kubbe, kemer, mihrap, çini, hepsi Yeşil'de dua eder, Muradiye'de düşünür ve Yıldırım'da harekete hazır, göklerin derinliğine susamış bir kartal hamlesiyle ovanın üstünde bekler. Hepsinde tek bir ruh terennüm eder." (Tanpınar, 2001: 130)

3.2. Şahsiyet Unsuru

Ahmet Hamdi Tanpınar, ânda maziyi yakalamak ve ikinci zamana geçiş yaparak ebediyete uzanmak için tarihî şahsiyetlere de eserlerinde yer verir. O, *Beş Şehir* 'deki Bursa kısmında ve "Bursa'da Zaman" adlı şiirinde Bursa'nın tarihini oluşturan unsurları, adeta görünmez iplerle bağlayarak bir bütünlük yaratmayı başarmıştır (Uğurcan, 2012: 197). Ve böylece Bursa'nın tarihinden Türk milletinin tarihine uzanan bir "yekpâre zaman" sentezi oluşturmuş olmaktadır. Bu bağlamda

⁷ Geniş bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kulliyesi>

adı geçen iki eserdeki tarihî şahsiyetleri iki kategori halinde ele almak uygun olacaktır:

1. Alp ve Devlet Adamları
2. Manevî ve Kültürel Kişilikler

3.2.1. Alp ve Devlet Adamları

Beş Şehir'in Bursa bölümünde Ahmet Hamdi Tanpınar'ın temas ettiği temel şahsiyetlerden biri Osman Gazi'dir. Bursa'nın fethinden önce yaklaşık kırk yıl beylik yapan, Bursa'nın fethine zemin hazırlayan ve bu vasıflarıyla en önce devletin kurucusu olarak kabul edebileceğimiz (Oğuzoğlu, 2019: 29) Osman Gazi'yi Tanpınar, Bursa'nın fatihlerine yarım asra yakın bir zaman imanlı ve coşkun akışları için yol gösteren adam şeklinde niteler. Osman Gazi'nin, kızı Mal Hatun'a olan aşkı sebebiyle Şeyh Edebalı'yla de yollarının kesiştiğinin üzerinde duran yazar, aslında Osmanlı devletinin macerasının bir aşk romanıyla başladığını da vurgular (Tanpınar, 2001: 110/113). Ancak izdivaç ile sonuçlanan bu aşk hikâyesi romantizmin de ötesinde hem Osman Gazi'nin artan silah kuvvetine manevî bir nüfuz eklemiş hem de devletleşme yolunda fütüvvet mekanizmasının aktif hale gelmesini sağlamıştır (Tanpınar, 2001: 113-114).

Aynı kısımda ele alınan devlet adamlarından bir diğeri de Orhan Gazi'dir. Yazar, destansı özellikler gösteren Osmanlı devletinin kuruluş macerasının merkezine “*yarı evliya çehresi*” ile Orhan Gazi'yi yerleştirerek; onun sahip olduğu ruh kuvveti ve manevî yapısı ile devlete eşik atlattığının altını çizer. *Beş Şehir*'de Nilüfer Hatun ile olan aşkına da temas edilen Orhan Gazi'nin, “*bir buçuk asır bütün imparatorluk için model*” olduğu tespiti de yapılır (Tanpınar, 2001: 115). Böylece Tanpınar, Orhan Gazi'nin yükselme dönemine kadar önemli bir örnek teşkil ettiğini vurgulamış olmaktadır. “Bursa'da Zaman” şiirinde ise:

“*Orhan zamanından kalma bir duvar...*

Onunla bir yaşta ihtiyar çınar

Eliyor dört yana sakin bir günü.” (Tanpınar, 1998: 50)

dizeleriyle aynı döneme yönelen şair, mimarî yapı-tabiat ilişkisini ön plana çıkarır ve böylece mazi ile hâlihazır arasındaki geçişi de bu bağlantı ile kurmuş olur.

Ahmet Hamdi Tanpınar Osmanlı devletinin kuruluş devresinde önemli bir fonksiyona sahip olduğunu düşündüğü alp tipine de *Beş Şehir*'deki Bursa denemesinde yer verir. Bu çerçevede öne çıkarılan isim Konuralp'tir. İslamiyet'ten önceki Türk edebiyatının ideal insan tipi olan (Kaplan, 2012: 13), İslâmiyet'ten sonra ise Alp-eren adına evrilen “alp”lik kavramı; yiğitlik, cesurluk, kişisel üstünlük, asalet ve kahramanlık gibi hasletleri bünyesinde barındırmaktadır.⁸ Tanpınar, okul sıralarında öğrendiğini söylediği Konuralp için “masal kahramanı” nitelemesini

⁸ Geniş bilgi için bk. <http://kasgarlimahmut.com/turk-destanlarinda-tipler/>.

yaparken, onu daima atının üstünde gazâ ve ganimet mücadelesi içinde hayâl ettiğini sözlerine ekler (Tanpınar, 2001: 110-111). Yazar, Konuralp vasıtasıyla hem mazinin zafer ve fetih günlerine gitmekte hem de geçmişin gelecek için rol model oluşturabilecek kahramanlarını hatırlatmaktadır.

3.2.2. Manevi ve Kültürel Karakterler

Ahmet Hamdi Tanpınar *Beş Şehir*'in Bursa'yla ilgili kısmında, estetik yapıyı yansıtan maddî mimarî unsurların yanında kuruluş dönemindeki mistik-fantastik atmosferi oluşturan manevî mimarlara da yer vermektedir. Bu çerçevede kolektif şuurun inşa edilmesinde son derece etkili olan ve “*istinat noktası*” (Okay, 2010: 300) olarak kabul edilebilecek şahsiyetlerden biri tarihi kaynaklarda “*fukara-yı Yeseviye*”den olduğu (Barkan, 1942: 292) belirtilen Geyikli Baba'dır. Bir gece Muradiye'den Çekirge'ye doğru yürürken Geyikli Baba'yı düşünen Tanpınar; Asya'nın içlerinden kopup gelen Horasan erlerinin gerek ruh kudretleriyle ve kerametleriyle gerekse de kurmuş oldukları zaviyelerle Bursa'nın Türkleşip Müslümanlaşmasındaki önemli işlevini ortaya koymuş olur (Tanpınar, 2001: 111-112). Eserde bu bağlamda değinilen şahsiyetlerden biri de Şeyh Edebalı'dır. Ömer Lütfi Barkan'ın adını Geyikli Babayla birlikte kolonizatör Türk dervişleri arasında zikrederek nüfuzlu bir ahi şefi olduğunu ifade ettiği (Barkan, 1942: 290), Tanpınar'ın ise “*Karamanlı bir fakih*” olduğunu söylediği Şeyh Edebalı de, kuruluş döneminde hem Bursa'nın hem de temeli atılan yeni devletin çehresini önemli ölçüde değiştiren bir karakter olarak öne çıkmaktadır. Şeyh Edebalı *Beş Şehir*'de bilhassa kendisine damat olacak Osman Bey'in gördüğü rüyayla ilgili yorumu ve ahi teşkilatıyla olan ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır (Tanpınar, 2001: 113-114).

Bursa şehrine manevi bir derinlik kazandırarak, şehrin ruhaniyetli bir yapıya bürünmesini sağlayan temel karakterlerden birisi de Emir Sultan'dır. Tanpınar, Bursa'yla ilgili denemesinde, Emir Sultan'ın, 15. yüzyıl Türkiye'sinin halk muhayyilesine en fazla mâl olmuş çehresi olduğunu vurgular (Tanpınar, 2001: 128). Eserde Emir Sultan ile ilgili olarak; bahar mevsimlerinde şehirde düzenlenen Erguvan Bayramları, Yıldırım Bayezid'in kızıyla olan aşkı ve onun uhrevî yönünü gösteren çeşitli menkıbeleri birbiriyle bağlantılı bir şekilde işlenmektedir (Tanpınar, 2001: 126-129).

Ahmet Hamdi Tanpınar yolu Bursa'dan geçen ve Bursa'nın tarihinde “hoş bir sadâ” bırakan isimlerden biri olarak celvetî Şeyhi İsmail Hakkı (Bursavî) Efendi'den de söz etmektedir. Yazar, 17. yüzyılda Bursa'ya gelip yerleşen, iyi niyet sahibi ve çalışkan olduğunu vurguladığı (Tanpınar, 2001: 119) İsmail Hakkı Efendi'nin hayatından bazı kesitler vermeyi de ihmal etmez. Eserin bu kısımlarında yazarın, devletin 17. yüzyıldaki dinî, siyasî ve sosyal yapısını panoramik olarak ortaya koymaya çalıştığı da görülmektedir (Tanpınar, 2001: 120-122).

Tanpınar'ın *Beş Şehir*'de, kültürel yönleriyle ön plana çıkan Bursa'ya ait şahıs portrelerine de yer verdiği görülmektedir. Bunlardan ilki 17. yüzyılın

Şeyhülislamlarından Karaçelebizâde Aziz Efendi'dir. Yazar bu noktada Evliya Çelebi'nin "Velhâsıl Bursa sudan ibarettir" sözünü hatırlatır ve Karaçelebizâde Aziz Efendi'nin Bursa'da oluşturduğu su kültürünü ön plana çıkarır. Buna göre 17. yüzyılın Bursa'sında yüzlü sayılarla ifade edilebilecek kadar çeşme yaptırmayı kendine eğlence edinen ve şahsî servetinin önemli bir kısmını bu işe vakfetmekten çekinmeyen (Tanpınar, 2001: 118) çeşmeler bânisinin (Okay, 2010: 205) izleri hâlâ şehrin muhtelif yerlerinde kendisini hissettirmektedir.

Beş Şehir'in Bursa kısmında yer verilen ve şehrin kültürel hayatında yer alan şahsiyetlerden birisi de Şeyh Vani Efendi'dir. Padişah IV. Mehmet döneminin dinî ve siyâsî alanda en etkili kişilerinden biri olan Vani Mehmet Efendi, dinî sınıflar arasındaki çekişmenin bir sonucu olarak Bursa'ya sürgün edilmiştir. Tanpınar, padişahın Vani Efendi'ye Kestel Köyü'nü bağışladığını belirtir (Tanpınar, 2001: 136). Vani Mehmet Efendi kendisine verilen Kestel'de mescit, medrese, imaret gibi önemli bazı mimarî eserler yapılmasına da ön ayak olmuştur.⁹

4. SONUÇ

Şehirler, hem zaman kavramının hem de mekân olgusunun oluşturduğu çok farklı çağrışımlara sahne olan yerlerdir. Tarihten günümüze önemli bir kültürel çekim merkezi özelliğini haiz olan bu yerleşim yerlerinin çeşitli araştırma alanlarına ve sanat dallarına konu/tema olarak ilham verdiği görülmektedir.

Gerek bilimsel bir araştırma dalı gerekse de sanat sahasına ilişkin işlevleri olduğu kabul edilen edebiyatın pek çok türünde de şehirlerin ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede modern Türk edebiyatında sözü edilen tarzda eser veren önemli şahsiyetlerden biri olarak Ahmet Hamdi Tanpınar öne çıkmaktadır. Tanpınar'ın deneme türünde kaleme aldığı, çağdaş bir şehrengiz ya da önemli bir şehir monografisi şeklinde nitelenebilecek olan ve 1946 yılında yayımlanan *Beş Şehir* adlı eser; Erzurum, Konya, Ankara, Bursa ile İstanbul şehirlerini çeşitli nitelikleri bakımından yansıtmaktadır. Yazarın bu eserinde, hem şekil yönünden hem de muhteva itibarıyla Bursa'ya diğer şehirlere oranla farklı bir gözle yaklaştığını ifade etmemiz gerekmektedir. Bu noktada onun, şairlik yönünü kullanarak "Bursa'da Zaman" adlı bir şiir kaleme almış olması da son derece manidardır. Yazar hem *Beş Şehir*'in Bursa kısmında hem de "Bursa'da Zaman" adlı şiirinde, Fransız filozofu Henri Bergson'dan mülhem "zaman/süre/(duree)" kavramını kullanmak suretiyle Bursa şehrini, geçmişten geleceğe uzanan bir tarihi devamlılık sürecinin merkezine yerleştirmiştir. Bunu yaparken de genel olarak mekân ve şahsiyet öğelerinden hareket etmeye gayret göstermiştir. Bu iki eserde mekân/yer unsurları olarak Gümüşlü (Gümüşlü Kümbet), Yeşil Türbe, Yeşil Camiî, Muradiye Külliyesi, Nilüfer Hatun İmareti, Murad-ı Hüdâvendigâr Camiî, Emir Sultan Türbesi öne

⁹ Geniş bilgi için bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-efendi-vani>

çıkarken; şahsiyet unsurları olarak ise Osman Gazi, Orhan Gazi, Konuralp, Geyikli Baba, Şeyh Edebali, Emir Sultan, İsmail Hakkı (Bursevi) Efendi, Karaçelebizâde Aziz Efendi ve Şeyh Vani Efendi dikkati çekmektedir.

Bu bağlamda Ahmet Hamdi Tanpınar gerek mekânların gerekse de şahsiyetlerin farklı işlevlerine vurgu yaparak Osmanlı devletinden Cumhuriyet dönemine uzanan süreci, şimdiki zamanı da içine alan geniş bir tarihî süreklilik çerçevesinde değerlendirmeye çalışmıştır. Böylece Bursa şehri özelinde “yekpâre bir zaman” algısını oluşturan yazar, aynı zamanda gelecek için de isabetli ve esaslı öngörülerin oluşabilmesine zemin hazırlamıştır.

Etik Beyan

Çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında belirtilen tüm kurallara uyulduğu beyan edilmiştir.

Etik Kurul Onayı

Araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğu beyan edilmiştir.

Çıkar Çatışması ve Finansal Katkı Beyanı

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması ve finansal katkı beyan edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mehmet, *Kayıp Zamanın İzinde Ahmet Hamdi Tanpınar*, Ankara 2020.
- Bachelard, Gaston, *Mekânın Poetikası*, Alp Tümertekin (Çev.), İstanbul 2020.
- Balcı, Yunus, *Tanpınar Trajik Bir Şair ve Şiiri*, İstanbul 2008.
- Barkan, Ömer Lütfi, “İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: II, 1942.
- Çanaklı, Levent Ali, “Türk Edebiyatı ve Bursa”, *Şehir ve Toplum*, Sayı: 2, 2015.
- Dellaloğlu, Besim F., *Modernleşmenin Zihniyet Dünyası/Bir Tanpınar Fetişizmi*, İstanbul 2013.
- Demir, Zafer, “Bergson Felsefesi Işığında Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Şiirinde Zaman”, *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 3, 2019.
- Demiralp, Oğuz, *Tanpınar’a Biraz Huzur Verelim*, İstanbul 2014.
- Emir Sultan Külliyesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-sultan-kulliyesi> (ET: 08.09.2022)
- Eskin, Mehmet Şerif, *Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserleri ve Estetiğinde Bergson Felsefesinin İzdüşümleri ve Kurucu Rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Güngör, Özlem, “Bursa’nın Tanıkları: Bursa Şehrengizleri”, *Bursa Günlüğü*, Sayı: 20, 2023.
- Hudâvendigâr Külliyesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hudavendigar-kulliyesi> (ET: 07.09.2022)

- Kaplan, Mehmet, *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul 1998.
- Kaplan, Mehmet, *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, İstanbul 2006.
- Kaplan, Mehmet, *Şiir Tahlilleri 2*, İstanbul 2009.
- Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul 2012.
- Mehmet Efendi, Vanî, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-efendi-vani>
(ET: 06.09.2022)
- Mekân Zamana İhtiyaç Duyar,
<https://www.lacivertdergi.com/dosya/2019/04/19/mekn-zamana-ihtiyac-duyar> (ET: 08.09.2022)
- Muradiye Külliyesi, http://www.bursadakultur.org/bursa_yazilari_10.htm
(ET: 08.09.2022)
- Muradiye Külliyesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muradiye-kulliyesi--bursa> (ET: 06.09.2022)
- Necatigil, Behçet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 2007.
- Nilüfer Hatun İmareti, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nilufer-hatun-imareti>
(ET: 05.09.2022)
- Oğuzoğlu, Yusuf, “Osman Gazi Dönemi’ndeki Kültürel ve İnsani Değerler”,
Cafer Çiftçi-Yusuf Oğuzoğlu (Edit.), *Osman Gazi Dönemi ve Bursa*, Bursa 2019.
- Okay, Orhan, *Bir Hülya Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar*, İstanbul 2010.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2007.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Bütün Şiirleri*, İstanbul 1998.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Beş Şehir*, Ankara 2001.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul 2006.
- Tunç, A., “Tanpınar’ın Bir Kelimesini Bile Feda Etmemek Lazım”, *Kitap-lık*, Sayı: 40, İstanbul 2000
- Türk Destanlarında Tipler, <http://kasgarlimahmut.com/turk-destanlarinda-tipler/> (ET: 10.09.2022)
- Uçak, Salih, “Şehrengizden Monografiye: Lâmi’î Çelebi ve Tanpınar’a Göre Bursa”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 8/1, 2019.
- Uçman, Abdulah,-İnci, Handan, *“Bir Gül Bu Karanlıklarda” Tanpınar Üzerine Yazılar*, İstanbul 2008.
- Uğurcan, Sema, *Edebiyatımız I Edebiyat Tarih İlişkisi*, İstanbul 2012.
- Uğurlu, Alev Sınar, “Ahmet Hamdi Tanpınar ve Bursa”, *Türk Dili*, Sayı: 566, 1999.
- Yavaş, Doğan, (2019). “Bursa’da Osman Gazi Türbesi”, Cafer Çiftçi-Yusuf Oğuzoğlu (Edit.), *Osman Gazi Dönemi ve Bursa*, Bursa 2019.
- Yılmaz, Hakan, (2011). “Henrı Bergson’un Zaman Kavramına Yaklaşımının Çağdaş Anlatı Sinemasına Etkisi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 2011.

